

MAŁGORZATA FRANC*

Łódź, Polska

ORCID ID 0000-0002-0923-4538

ENNEAGRAM W PRACY KOORDYNATORA RODZINNEJ PIECZY ZASTĘPCZEJ

Streszczenie: Nad prawidłowością funkcjonowania rodziny zastępczej czuwa koordynator rodzinnej pieczy zastępczej. Poprzez wizyty w środowisku społecznym i kontakty z przedstawicielami środowiska wychowawczego dziecka (wychowanka) koordynator – zgodnie z ideą metody indywidualnych przypadków – diagnozuje problemy rodziny zastępczej i dziecka w niej umieszczonego, sporządza plan pomocy dziecka oraz pracuje z danym dzieckiem.

Z myślą o podniesieniu efektywności pomocy dzieciom i rodzinom zastępczym w realizacji ich zadań wychowawczych wobec małoletnich oraz podniesieniu poziomu świadomości dziecka (wychowanka) w zakresie radzenia sobie z własnymi problemami metodę indywidualnych przypadków (etap: praca z przypadkiem) wzbogacono metodą *Enneagramu*.

Słowa kluczowe: metoda indywidualnych przypadków, praca z przypadkiem, metoda Enneagram, rodzina zastępcza, koordynator rodzinnej pieczy zastępczej.

Wprowadzenie

W rodzinach zastępczych umieszczone są dzieci głównie z powodu zaniedbań opiekuńczo-wychowawczych rodziców biologicznych, spowodowanych w znacznym stopniu uzależnieniem lub nadużywaniem przez rodziców biologicznych alkoholu. Nad prawidłowością funkcjonowania rodziny zastępczej czuwa koordynator rodzinnej pieczy zastępczej.

W *Ustawie z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, w artykule 77 zapisano zadania koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej, do których należą m.in. udzielanie pomocy rodzinom zastępczym w realizacji

* Dr nauk humanistycznych Małgorzata Franc, Instytut Nauk Społecznych Wyższa Szkoła Biznesu i Nauk o Zdrowiu, Wydział Pieczy Zastępczej, Centrum Administracyjnego Pieczy Zastępczej; e-mail: malgorzatafranc@gmail.com.

zadań wynikających z pieczy zastępczej oraz przygotowanie, we współpracy z odpowiednio rodziną zastępczą, planu pomocy dziecku. Zadania te koordynator rodzinnej pieczy zastępczej wypełnia poprzez wizyty w środowisku społecznym i kontakty z przedstawicielami środowiska wychowawczego dziecka, stosując m.in. metodę indywidualnych przypadków.

Metoda indywidualnych przypadków polega na analizie jednostkowych losów ludzkich uwikłanych w określone sytuacje wychowawcze lub na analizie konkretnych zjawisk natury wychowawczej poprzez pryzmat jednostkowych biografii ludzkich z nastawieniem na opracowanie diagnozy przypadku lub zjawiska w celu podjęcia działań terapeutycznych.

Metoda indywidualnych przypadków obejmuje dwa podstawowe komponenty:

1. *studium przypadku*, związane z rozpoznaniem sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej jednostki w kontekście problemu, które ma prowadzić do diagnozy społecznej i stać się podstawą opracowania planu pracy;
2. *pracę z przypadkiem*, opartą na sformułowanym wspólnie z klientem (podopiecznym) planie pracy (pomocy), obejmującą działania o charakterze ratowniczym, kompensacyjnym lub terapeutycznym.

Znaczącą pomocą w pracy koordynatora, zwłaszcza na etapie pracy z przypadkiem, wydaje się być Enneagram, pozwalający określić typ osobowości dziecka i związku między dzieckiem a jego rodziną zastępczą. Koordynatorowi rodzinnej pieczy zastępczej zależy bowiem na tym, aby dziecko (wychowanek) oraz jego rodzina zastępcza poradzili sobie z własnymi problemami oraz aby dziecko (wychowanek) pojął fazę własnego rozwoju, uświadomił sobie swój typ osobowości i – w konsekwencji – harmonijnie i wszechstronnie rozwijał się.

Opierając się na klasyfikacji celów J. Gniteckiego (1999, s. 16), należy wskazać, że artykuł realizuje:

- cel teoretyczny – formułuje ogólne założenie pracy koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej – praca z przypadkiem oparta na metodzie Enneagramu;
- cel poznawczy – opisuje i wyjaśnia podejścia do pracy z przypadkiem przy użyciu metody Enneagramu;
- cel praktyczny – daje wskazówki do pracy koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej z wykorzystaniem metody enneagramu oraz zastrzeżenia do tej metody.

Uszczegółowieniem wskazanych celów mogą być następujące problemy badawcze:

1. Czy możliwe jest włączenie do zawodowej praktyki koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej metody Enneagramu?
2. W jakim stopniu/na ile oraz kiedy możliwe jest stosowanie metody enneagramu w pracy koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej z przypadkiem?

Enneagram

Słowo „enneagram” pochodzi od dwóch słów greckich: *ennea* („dziewięć”) i *grammos* („punkty”). Enneagram to dziewięcioramienna gwiazda, której można użyć do wykreślenia przebiegu dowolnego zdarzenia, od punktu początkowego poprzez wszystkie stadia przebiegu tego procesu w świecie materialnym.

Enneagram to starodawna nauka suficka opisująca dziewięć typów osobowości oraz związki między nimi. Stanowi część tradycji nauczania, w której problemy osobowościowe traktowane są jako wskazówki, dzięki którym uświadomione mogą być ukryte umiejętności osoby. Enneagram może pomóc:

- w rozpoznawaniu własnego typu osobowości;
- w radzeniu sobie z problemami przypisanymi danej osobowości;
- w rozumieniu i zrozumieniu innych typów osobowości;
- w kształtowaniu wyższych umiejętności ludzkich.

Model Enneagramu wykorzystywali początkowo mistycy suficy do wykreślenia procesów kosmologicznych i graficznego przedstawiania rozwoju ludzkiej świadomości. W całości system ten jest wysoce rozwiniętą nauką stanowiącą odpowiednik kabalistycznego „drzewa życia”, a nawet posiada kilka punktów z nim wspólnych (Webb 1980).

Pierwszym w świecie zachodnim, który zainteresował się Enneagramem, był G.I. Gurdżijew – mistrz duchowy. Nawiązał on do modelu jako ustnego przekazu sufickiego i wykorzystał go do rozpoznawania predyspozycji swoich uczniów celem wskazania im różnych form ćwiczeń wewnętrznych. Większość wiedzy, jaką zdobywali uczniowie G.I. Gurdżijewa, przekazywana była za pomocą ćwiczeń ruchowych, bez udziału słów, tak pomyślanych, aby dać im możliwość odczucia stadiów, przez jakie przechodzą poszczególne procesy pojawiające się i rozgrywające w świecie materialnym. „Ćwiczenia te polegały na zbiorowych tańcach. Ich zadaniem było ukazanie pewnych nieoczywistych cech procesu (...). To, że na ogół nie zdajemy sobie sprawy z własnych motywów i że nasze spostrzeżenia zniekształcone są przez mechanizmy obronne, stanowiło dla ówczesnych studentów istotną nowość. Jeśli więc ćwiczyli pilnie, czynili to w ślepych zaufaniu do mistrza, wierząc, iż nauczy ich czegoś, co trudno by było im samym pojąć na poziomie psychologicznym” (Palmer 1992, s. 26–27). Warto jednak podkreślić, iż teoria nieświadomości Z. Freuda w owych czasach dopiero zaczynała przyjmować się w Europie, uczniowie nie dysponowali więc psychologicznym doświadczeniem przyjmowanym za oczywiste w naszych czasach.

Autoobserwacja stanowiła trzon ćwiczeń ruchowych. W różnych tradycyjnych naukach wymieniana jest ona jako podstawowa praktyka życia wewnętrznego. Polega na kierowaniu spojrzenia do wewnątrz i nabywaniu umiejętności uświadamiania sobie myśli i „innych obiektów uwagi”. Można ją uprawiać na kilka sposobów, ale pierwszym etapem jest zawsze rozpoznanie własnych, mechanicznych czy też nawykowych wzorów postępowania oraz uporczywości, z jaką pewne myśli

się pojawiają. Możliwość obserwacji i mówienia o własnych nawykach myślowych i uczuciowych z pozycji niezaangażowanego, zdystansowanego obserwatora pozwala uczynić je mniej przymusowymi i mniej automatycznymi (Tart 1986).

„Jeżeli nadal będziemy przyglądać się swoim myślom i uczuciom, ich uporczywość stanie się nieco obca i drażniąca. (...) W pewnym sensie sukces każdej psychoterapii polega na umiejętności oderwania uwagi od nawyków i opisanie ich z pozycji neutralnego obserwatora. By móc rozpoznać własny typ osobowości, trzeba umieć trafnie siebie postrzegać, ponieważ tylko umiając rozpoznawać nawyki własnego serca i umysłu będziemy mogli rozpoznać siebie w relacjach ludzi do nas podobnych” (Palmer 1992, s. 28).

Główną przeszkodą na drodze rozpoznawania u siebie typu osobowości nie jest brak umiejętności autoobserwacji czy też niedostateczność jej ukształtowania, ale rozbudowany system psychologicznych mechanizmów obronnych, ukrywający negatywne cechy charakteru osoby przed nią samą. Choć mechanizmy obronne czynią życie lżejszym – według G.I. Gurdżijewa – to usypiają wewnętrzną obserwację ludzi, przez co nie umieją oni dostrzec, kim naprawdę są, jak dalece zniekształcony jest obraz świata widziany z perspektywy ich typu osobowości (Walker 1996).

Typy osobowości według Enneagramu

Termin „osobowość” oznacza w języku potocznym „ja”. W terminologii duchowej osobowości nazywana jest czasem „ego”, czasem „osobowością fałszywą”. Oba te terminy zwracają uwagę na uczynione przez G.I. Gurdżijewa rozróżnienie między podstawową naturą człowieka a osobowością, którą on nabył w ciągu życia. Przeświadczenie, że posiadamy podstawową naturę („esencję”), jakościowo różną od osobowości nabytej, jest podstawową ideą psychologii religijnej. „Esencją” nazywano to, co jest „nasze własne”, potencjał, z jakim człowiek przychodzi na świat, w przeciwieństwie do tego, co nabyte poprzez wychowanie, własne idee i przekonania (Almaas 1986).

Typy osobowości Enneagramu są „esencjami”. Przedstawiają się one następująco (Palmer 1992, s. 53–55):

- *Perfekcjonista* – krytyczny wobec siebie i innych; przekonany, że istnieje tylko jedna słuszna droga; przeświadczony o swojej wyższości moralnej; odraczający decyzje z powodu lęku przed pomyłką; używający często sformułowań: „powinieniem”, „muszę”.
- *Dawca* – domaga się czułości i aprobaty; poszukuje miłości i uznania, starając się być niezbędnym dla drugiej osoby; poświęca się zaspokajaniu cudzych potrzeb; manipulator; ma wiele różnych twarzy: pokazuje inne „ja” każdemu z przyjaciół; agresywny uwodziciel.
- *Wykonawca* – chce być kochany za to, co zrobił i osiągnął; rywalizacyjny; opętany wizją siebie jako zwycięzcy; mający status odpowiadający osiągnięciom; mistrz pozorów; nierealistyczne poczucie presji czasu; nadmiernie

ambitny; niechętny do samooceny; przedkładający wydajność nad jakość; może sprawiać wrażenie bardziej wydajnego niż jest w istocie; nie odróżnia prawdziwego „ja” od identyfikacji zawodowej.

- *Tragiczny romantyk* – przyciąga go to, co niedostępne; ideał nigdy nie jest dany „tu i teraz”; tragiczny, smutny, cierpiący, wrażliwy, pragnący więzi, a jednocześnie alienujący się, niedostępny, skupiony na stracie.
- *Obserwator* – utrzymuje emocjonalny dystans wobec innych; chroni swoją prywatność, nie angażuje się; obywa się bez czegoś, co stanowi dla niego ochronę przed angażowaniem się; zobowiązania i cudze potrzeby wyczerpują go; szufladkuje obowiązki; oderwany od ludzi, uczuć i rzeczy.
- *Adwokat diabła* – lękliwy, obowiązkowy, dręczony niepewnością; odkłada sprawy do jutra, na później; myślenie zastępuje u niego działanie; boi się działać, gdyż wychylenie się naraża go na atak; utożsamia się z przegranymi sprawami; antyautorytarny, poświęcający się, lojalny. „Adwokat diabła” z fobią jest chwiejny, czuje się prześladowany, a „przyparty do muru” – poddaje się. „Adwokat diabła” nastawiony antyfobijnie czuje się wiecznie „przyparty do muru”, w związku z czym przeciwstawia się terrorowi w sposób agresywny.
- *Epikurejczyk* – „Piotruś Pan”, nieustający chłopiec, wiecznie młody; dyletant; niestały, powierzchowny; „łowca nagród”, smakujący życie; trudno mu podejmować zobowiązania, chce mieć wiele otwartych możliwości, chce być zawsze w dobrym humorze; na ogół szczęśliwy, stymulujący w towarzystwie; wiele zaczyna, a nic nie kończy.
- *Szef* – niezwykle opiekuńczy, staje we własnej i cudzej obronie; wojowniczy, przejmujący ster, lubiący walkę; musi mieć wszystko pod kontrolą; jawnie ukazuje gniew i siłę; ma wielki szacunek do przeciwnika, który jest gotów stanąć do walki; kontaktuje się poprzez bezpośrednią konfrontację; żyje zbyt intensywnie: za dużo, za późno w nocy, za głośno.
- *Mediator* – obsesyjnie ambiwalentny; dostrzega wszystkie punkty widzenia; z łatwością zastępuje własne pragnienia pragnieniami innych ludzi, a prawdziwe cele – nic nie znaczącą aktywnością; ma tendencję do narkotyzowania się jedzeniem, telewizją, alkoholem; cudze potrzeby zna lepiej od własnych; ma tendencję do utrzymania dystansu; brak mu pewności, czy chce tu być, czy nie; ugodowy, złość ujawnia w sposób pośredni.

Indywidualny przypadek

Do prezentacji pracy koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej przy użyciu Enneagramu wybrano spokrewnioną rodzinę zastępczą (dziecko jest wnukiem rodziców zastępczych). Rodzina zastępcza jest pierwszą formą pieczy zastępczej dla małego dziecka. Koordynator, na podstawie obserwacji środowiska społecznego i wywiadów z przedstawicielami środowiska wychowawczego oraz

diagnoz sporządzonych przez psychologa i pedagoga Wydziału Wspierania Pieczy Zastępczej, zakwalifikował chłopca jako *tragicznego romantyka*.

Rodzina zastępcza wyraziła zgodę na umieszczenie jej jako przykład wdrażania metody Enneagramu, zastrzegając sobie prawo do nieujawniania danych drażliwych oraz zmianę nazw własnych, np. imion.

Tło rodzinne (według Enneagramu)

Głównym wątkiem tragicznego romantyka jest przeżyta strata. Tragiczni romantycy podają wiele wariantów sytuacji porzucenia przez osobę ważną we wczesnym okresie życia. Opisują często porzucenie dosłownie. Najczęściej jest to rozwód, wskutek którego odchodzi ukochany rodzic. Inny powtarzający się motyw to życie w rodzinie pogrążonej w żałobie, gdzie dziecko cenione jest za to, że identyfikuje się z rozpaczą osoby bliskiej. Inna sytuacja opisywana przez tragicznych romantyków to poczucie porzucenia, wynikające z tego, że jedno z rodziców przychodziło i odchodziło lub było na przemian okrutne i życzliwe. Dziecko żyło nadzieją miłości i przywiązania, złościąc się, gdy je tego pozbawiono.

Przypadek

Marek do rodziny zastępczej (swojej babki macierzystej) trafił w wyniku zaniedbań opiekuńczo-wychowawczych ze strony matki i ojca. Matka biologiczna oraz ojciec biologiczny początkowo mieli ograniczoną władzę rodzicielską; obecnie są pozbawieni tej władzy.

Ojciec biologiczny od narodzin syna nie interesował się jego losem, nie kontaktował się z Markiem w żaden sposób. Nie łożył na jego utrzymanie pomimo zasądzonych alimentów. Nie wiadomo także dotąd, gdzie przebywa.

Matka biologiczna mieszkała wcześniej u swojej matki z synem, po czym we wrześniu 20XX roku wyprowadziła się do nowego partnera bez Marka. Przez około trzy lata nie utrzymywała kontaktu z synem i nie wiadomo było, gdzie przebywa. Dopiero pod koniec roku 20XX nawiązała kontakt z synem i swoją matką. Powróciła do domu matki.

Ze względu na długotrwałe konflikty między rodzicem zastępczym a matką biologiczną Marka oraz brak więzi rodzinnych matka biologiczna wyprowadziła się ponownie. Nie utrzymywała żadnych kontaktów z własnymi rodzicami oraz synem. Nie planowała niczego w tej kwestii zmienić.

Od niedawna matka biologiczna jest w nowym związku. Wraz z mężem i córkami: Wiktorią i Darią mieszkała w innym mieście. Nie kontaktowała się z synem Markiem w żaden sposób. Nie łożyła na jego utrzymanie. Marek nie ma również kontaktu z przyrodnim rodzeństwem.

Aktualnie, z informacji przekazanych przez pracownika socjalnego z Ośrodka Pomocy Społecznej w mieście X wynika, że matka biologiczna wraz z mężem

i córkami wyjechała za granicę w połowie sierpnia 20XX r., informując, że planuje tam zostać na stałe.

Dylemat tragicznego romantyka (według Enneagramu)

Tragiczni romantycy przypominają sobie, że jako dzieci zostały porzucone, co doprowadziło do poczucia deprivacji i straty. Często odczuwalnym nastrojem jest depresja. Depresja według tragicznych romantyków to uwięzienie w czarnej dziurze. Wycofują się więc „w siebie”, przenoszą się w odosobnioną część domu i stopniowo rezygnują z kontaktów ze światem zewnętrznym. Mają poczucie, że jeszcze nigdy życie nie było tak okropne i są przekonani, że nigdy się to nie zmieni. Jeżeli depresja się pogłębi, wydaje się, że trudności są nie do przezwyciężenia, a jakakolwiek propozycja pomocy trąci w tej sytuacji absurdem. Tragiczni romantycy odrzucają oferty pomocy, ale sami nie potrafią sobie poradzić. Przestają działać.

Tragiczni romantycy przeżywają wściekłość za to, że czegoś ich pozbawiono; gniew wobec rodzica, który ich porzucił i przyczynił się do takiej rozpacz, podczas gdy innym dano o wiele więcej. Złość ta ujawnia się często w postaci kąśliwego sarkazmu, potrzeby niszczenia słownie innych, wyrównywania rachunków czy poczucia głębokiego zranienia. Na ogół nie ma okazji, aby rozgniewać się na kogoś. W rezultacie gniew tragicznych romantyków kieruje się najczęściej do wewnątrz, przeradzając się w bezlitosną samokrytykę za to, że najwidoczniej nie jest się godnym miłości.

Ta skierowana do wewnątrz krytyka wywołuje u tragicznych romantyków poczucie bezradności i prowadzi do długich okresów beczynności, w czasie których nie widzą żadnej drogi ku szczęściu.

Tragiczni romantycy trwają na biegunach życia emocjonalnego. Emocje zmieniają się gwałtownie. Dramatyzują życie emocjonalne. Przechodzą od depresji do hiperaktywności. O samobójstwie mówią jako o „małym co nieco”, na czym można polegać. Chodzi im o to, że śmierć jest dla nich tak samo dobrym rozwiązaniem jak każde inne dla innych.

Zazdrość podsycana jest przez przekonanie, że ktoś inny osiąga emocjonalne zadowolenie, którego się samemu nie dostąpiło. Nieświadomi tragiczni romantycy starają się łagodzić poczucie deprivacji, zmieniając scenerię, zdobywając względy osób popularnych w nadziei, że poczują się bardziej godne, jeżeli posiadą to, co innym podobno daje szczęście.

Tragiczni romantycy ignorują na ogół autorytety drugorzędne, obdarzając z kolei te „wielkie” ogromnym szacunkiem. Tragiczni romantycy uważają zazwyczaj, że zwykłe przepisy i regulaminy nie są dla nich. Buntują się, łamią zasady. Nie chodzi im na ogół o obalenie autorytetów jako takich, ale o pogardę dla przepisów. Jeżeli zostanie wymierzona kara lub zostaną wprowadzone ograniczenia, tragiczni romantycy najpewniej złamią wszelkie reguły i będą dążyć do bezkarności.

Przypadek

Rodzice biologiczni nie utrzymują kontaktu z synem. Nie interesują się jego losem, nie łożą na jego utrzymanie. Matka biologiczna wraz z mężem i dziećmi wyjechała za granicę w połowie sierpnia 20XX r. Poczucie odrzucenia doprowadziło wielokrotnie do ataków gniewu i złości, których efektem były okaleczenia i próba samobójcza. Podczas jednego ataku szału Marek pociął własne poślanie.

Matka zastępcza ma liczne problemy zdrowotne, które uniemożliwiają jej funkcjonowanie na co dzień, a tym samym sprawowanie kontroli nad postępowaniem Marka. Nie jest dla chłopca autorytetem, co sprawia, że Marek ignoruje ją, nie słucha jej próśb i poleceń. Nie pomaga w wypełnianiu codziennych obowiązków domowych, odmawia pójścia do sklepu po najpilniejsze, pierwszej potrzeby, sprawunki. Nie uczestniczy w posiłkach, nie sprząta po sobie, nawet własnego pokoju. Sterta papierków, rozdartych reklamówek porzrzucanych po pokoju nie przeszkadza mu.

Marek odmawia kontaktów bezpośrednich z matką zastępczą, nie chce rozmawiać, zwierzać się. Często zamyka się we własnym pokoju. Niejednokrotnie wychodził na balkon, aby tam palić papierosy lub z niego wyskoczyć w celu spotkania się z kolegami.

Z uwagi na charakter pracy męża matki zastępczej (praca za granicą), matce zastępczej brakuje wsparcia w działaniach wychowawczych wobec wnuka, nie jest w stanie sama roztoczyć nad nim właściwego nadzoru. Dodatkowo, jak wynika z rozmowy z matką zastępczą, relacje pomiędzy Markiem i dziadkiem nie są prawidłowe. Dziadek nie jest dla wnuka autorytetem, Marek kłóci się z dziadkiem o wszystko, raczej boi się go i stara się go unikać (wychodzi bądź ucieka z domu, gdy dziadek ma przyjechać).

Chłopiec ewidentnie wymyka się spod kontroli dziadków, prezentuje zachowania buntownicze, szuka akceptacji w gronie starszej młodzieży bądź sam próbuje wpływać w negatywny sposób na młodszych od siebie.

Autorytetem dla Marka wydają się być o wiele starsi od niego koledzy z osiedla, którzy palą papierosy, piją alkohol, przesiadują całymi dniami na osiedlowych ławkach czy w Mc Donald's. Przy tym nieznane jest źródło zasobów finansowych Marka na restauracyjne posiłki. W domu je niewiele lub wcale.

Marek ma kłopoty z higieną osobistą. Potrafi nie myć się cały dzień. Zębów nie myje wcale. Odmawia wizyt u lekarzy, w tym stomatologa. Nie nosi, choć powinien, aparatu ortodontycznego.

Marek był uczniem klasy VI szkoły podstawowej. Powtarzał klasę V. Z opinii dyrektora szkoły wynikało, że Marek od początku roku szkolnego sprawiał trudności dydaktyczno-wychowawcze. Problemy chłopca z nauką i zachowaniem z każdym dniem ulegały nasileniu. Marek w zasadzie nie realizował obowiązku szkolnego. Zdarzało się, że pojawiał się w szkole, ale jedynie na wybranych lekcjach. Kiedy był na zajęciach, nie pracował na lekcjach, nie uważał podczas zajęć, nie nadrabiał

zaległości, nie przygotowywał się do zapowiadanych sprawdzianów i klasówek, nie prowadził zeszytów.

Marek był w szkole tylko pięć razy. Chłopiec wychodził do szkoły, ale rodzic zastępczy nie wiedział, gdzie przebywał on w czasie lekcji. Uzyskał jedynie sześć ocen, wszystkie niedostateczne, oraz liczne minusy, nieobecności na kartkówkach i sprawdzianach, nieprzygotowania itp. Sam nie starał się i nie zabiegał o poprawę ocen, miał ogromne braki, nie chciał się uczyć.

Zachowanie Marka również systematycznie zmieniało się na niekorzyść. Chłopiec nawiązywał kontakty ze starszymi od siebie kolegami i koleżankami z osiedla. Stał się opryskliwy, używał wulgarnego słownictwa – także w stosunku do dorosłych i nauczycieli, okazywał lekceważenie wobec kierowanych do niego uwag i poleceń. Palił papierosy, używał alkoholu, chwalił się na portalu społecznościowym (poprzez umieszczenie swoich zdjęć) z korzystania z używek.

Zdarzyło mu się też, że zabrał z domu kolegi (bez jego wiedzy) stację gier podczas wspólnego pójścia na wagary. Po interwencji matki kolegi oraz pedagoga szkolnego Marek zwrócił zabraną rzecz.

W ostatnim czasie dwukrotnie został poproszony o przyjscie do pedagoga szkolnego na rozmowę, był umówiony w określonym czasie, niestety – nie pojawił się.

Ogólnie można stwierdzić, że zachowanie Marka świadczy o jego postępującej demoralizacji. Pomimo prowadzonych z nim rozmów, z udziałem wychowawczynie, pedagoga szkolnego, kuratora sądowego sprawującego nadzór nad rodziną, a także koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej, sytuacja nie uległa pozytywnej zmianie. Chłopiec został poinformowany o procedurach działania wobec uczniów sprawujących podobne jak on trudności, jednak nie spowodowało to u niego żadnej refleksji ani poprawy postępowania.

Z powodu trudności dydaktyczno-wychowawczych, problemów z nauką i zachowaniem, braku realizacji obowiązku szkolnego oraz ryzykownych kontaktów ze starszymi od siebie kolegami i koleżankami z osiedla, używania wulgarnego słownictwa w stosunku do dorosłych i nauczycieli, palenia papierosów, używania alkoholu, korzystania z innych używek Marek miał sprawę w przedmiocie demoralizacji. Postanowieniem Sądu wobec Marka zastosowano środek wychowawczy w postaci nadzoru kuratora oraz nakaz natychmiastowego umieszczenia go w pogotowiu opiekuńczym, gdzie kontynuował naukę i skąd otrzymał promocję do klasy VII.

Od początku pobytu w pogotowiu opiekuńczym Marek nie ukrywał niechęci do szkoły oraz nauki. Jednakże na terenie placówki wychowanek nie sprawiał problemów wychowawczych. Chłopcu udało się nawiązać pozytywne relacje z innymi wychowanekami. Chętnie korzystał z wyjść zorganizowanych oraz zajęć dodatkowych.

Na terenie placówki Marek wypełniał swoje obowiązki, dbał o porządek. Chłopiec nie angażował się w konflikty z innymi, przejawiał postawę opiekuńczą

wobec młodszych dzieci. Do osób dorosłych odnosił się z szacunkiem, słuchał ich poleceń.

W opinii dyrektora pogotowia opiekuńczego Marek jest chłopcem wrażliwym i spokojnym, jednocześnie może być podatny na wpływy innych. Chłopiec potrafi zaufać osobom dorosłym. Wymaga motywacji i wsparcia w edukacji.

W nowym roku szkolnym Marek powrócił z pogotowia opiekuńczego do domu rodziny zastępczej. Rozpoczął naukę szkolną w nowej szkole podstawowej. Jednakże sytuacja nierealizowania obowiązku szkolnego powtórzyła się. Obecnie Marek został przeniesiony do klasy zawodowej (fryzjerstwo) w centrum kształcenia ustawicznego.

Marek nieco odżył. Zawsze zainteresowany nowymi fryzurami (potrafił co miesiąc mieć inną fryzurę, inny kolor włosów), a także nowymi trendami w modzie, wydaje się, że znalazł ujście dla swoich pasji. Realizując się w tym obszarze, może czuć się silniejszy i mieć nadzieję, że własny styl zauważą i docenią inni.

Praca z przypadkiem

Droga ku szczęściu tragicznych romantyków będzie prawdopodobnie powolna. Tragiczni romantycy powinni „(...) starać się cieszyć życiem obecnym i zwracać szczególną uwagę na różnicę między autentycznymi uczuciami i emocjami udramatyzowanymi” (Palmer 1992, s. 201).

Koordinator winien sprawić, że tragiczny romantyk zda sobie sprawę z pewnych charakterystycznych dla niego typów reakcji (Palmer 1992, s. 201), m.in. z:

- pragnienia przyglądania się temu samemu problemowi z miliona różnych punktów widzenia jest obroną przed posuwaniem się naprzód;
- pragnienia posiadania magicznego lekarstwa, dzięki któremu można dokądś dojść;
- zniecierpliwienia banalnością zwykłych uczuć, pragnienia intensyfikacji uczuć;
- żalu, myśli i gestów samobójczych;
- zazdrosnego porównywania się z innymi;
- intensywnej samokrytyki.
- W przypadku Marka koordinator zainicjował wizyty u specjalistów i terapeutów oraz monitorował przebieg tych wizyt i rezultat:
- pedagoga z Fundacji Wsparcia Psychospołecznego w domu rodzica zastępczego;
- pedagoga i psychologa z Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej, których celem było badanie Marka pod kątem wydania orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego;
- psychologa Wydziału Wspiera Pieczy Zastępczej;
- psychologa z Centrum Terapii i Pomocy dla Dziecka i jego Rodziny;

- pedagoga Wydziału Wspiera Pieczy Zastępczej dla rodzica zastępczego celem odbywania cyklicznie spotkań-szkoleń podnoszących jej kompetencje wychowawcze.
- Według Enneagramu tragicznym romantykom mogą pomóc m.in. następujące umiejętności (Palmer 1992, s. 200):
- akceptacja realności wczesnej straty, smutku;
- zwrócenie uwagi na to, że wahania nastroju wiążą się z egocentryzmem;
- nauczenie się doprowadzania podjętych prac do końca;
- dostrzeganie, że poprzez odrzucanie wszystkiego, co łatwo osiągalne utrwała się w sobie poczucie bycia ofiarą;
- odkrycie w sobie takich cech, których inni mogą pozazdrościć;
- docenianie swojej umiejętności empatyzowania z cudzym bólem, przy jednoczesnym uczeniu się wycofywania uwagi w dowolnej chwili;
- rozbudowanie licznych zainteresowań i przyjaźni, będących antidotum na depresję;
- przyzwyczajanie się do ćwiczeń fizycznych, by w ten sposób kontrolować swoje emocje.

Według Enneagramu, „trwający przez całe życie kontakt z cierpieniem powoduje, że romantycy są szczególnie predysponowani do tego, by pracować z ludźmi przeżywającymi kryzys lub ludźmi w żałobie. (...) Powiadają często, że skupiając się na cudzych potrzebach, łatwiej odwracają uwagę od własnych. (...) Pociągają ich takie zawody, w których wymagana jest dyscyplina ciała po to, by zmieścić się w określonych standardach. Zostają tancerzami, pieśniarzami, modelkami z żurnali, właścicielami atelier, dekoratorami wnętrz, zbieraczami antyków czy właścicielami znakomitych sklepów ze starociami. Są wśród nich metafizycy i psychologowie głębi. Szukają więzi z wyższymi obszarami umysłu. Chętnie pracują jako doradcy w poradniach dla osób w żałobie, bywają feministkami i obrońcami praw zwierząt. Pociąga je religia, rytuał, sztuka.

Nieatrakcyjne są [dla nich] tuzinkowe zawody w zwyczajnych otoczeniach. Niekorzystana jest dla nich bliska współpraca z osobami, które pracują więcej, by więcej mieć. Źle się sprawdzają w usługach, zajęciach anonimowych, wszędzie tam, gdzie szczególne talenty nie mogą się ujawnić” (Palmer 1992, s. 191–193).

Wskazówki Enneagramu koordynator wykorzystał do pracy z przypadkiem. Gdy Marek przebywał w pogotowiu opiekuńczym, dyrektor ośrodka z inicjatywy koordynatora wdroył Marka w działania wolontaryjne. Jako wychowanek uczestniczył w zajęciach plastycznych w roli wolontariusza w „Dolinie Skrzatów”. Wykazał się przy tym kreatywnością, a z ust organizatorów padały pochwały w jego kierunku. Marek w ramach nagrody za dobre sprawowanie otrzymywał przepustki. Małoletni, zgodnie z umową, czas wolny spędzał w domu z rodzicem zastępczym. Zawsze wracał na czas do placówki.

Być może dzięki tym zabiegom zmieniła się również postawa Marka w stosunku do innych osób. Na terenie placówki wszak – z opinii dyrektora – „chłopiec nie

angażował się w konflikty z innymi, przejawiał postawę opiekuńczą wobec młodszych dzieci”.

Po opuszczeniu pogotowia opiekuńczego, gdy w nowej szkole Marek ponownie nie radził sobie z nauką i groziła mu nieklasyfikacja, koordynator wraz z rodzicem zastępczym wyszukali Markowi profil zawodowy zgodny z jego zainteresowaniami i predyspozycjami. Marek zaczął uczęszczać do klasy fryzjerskiej. Z opinii wychowawcy wynika, że Marek systematycznie realizuje obowiązek szkolny. Ceni sobie nieszablonowy rytm edukacji (trzy dni w tygodniu nauka realizowana jest w godzinach porannych, dwa dni – w godzinach popołudniowych).

Koordynator włączył Marka do projektów realizowanych przez Budżet Obywatelski. Chłopiec uczęszcza regularnie na warsztaty edukacyjne, rozwijające umiejętności uczenia się i zaznajamiające z mnemotechnikami, oraz na basen (Marek uczy się pływać). Koordynator z własnej inicjatywy prowadzi także (w warunkach domowych) warsztaty inteligencji emocjonalnej (Olczak 2013, s. 81–110) oraz poprzez ćwiczenia zaznajamia Marka z technikami emocjonalnego dystansowania się (Olczak 2014, s. 189–204).

Podsumowanie

Jednym z najistotniejszych elementów *Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* było „(...) wprowadzenie obligatoryjnego wsparcia w osobie asystenta rodziny dla rodzin naturalnych, którym władza rodzicielska została ograniczona, oraz zupełnie nowej profesji w obszarze systemu pieczy zastępczej – koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej” (Gebel 2017b, s. 260).

„Koordynator rodzinnej pieczy zastępczej to nowy zawód, którego powstanie stanowi wyraz konieczności specjalizowania się pracowników wspierających specyficzne środowiska rodzinne, jakimi są rodziny zastępcze. W projektowaniu obowiązków koordynatorów skupiono się przede wszystkim na wspieraniu rodziny zastępczej w jej naturalnym środowisku, a także na podniesieniu jakości świadczonej pomocy” (Gebel 2017a, s. 226).

W myśl ustawy zadaniami stojącymi przed koordynatorem są:

- udzielanie pomocy rodzinom zastępczym i prowadzącym rodzinne domy dziecka w wykonywaniu zadań wynikających z pieczy zastępczej;
- przygotowanie, we współpracy z odpowiednio rodziną zastępczą lub prowadzącym rodzinny dom dziecka oraz asystentem rodziny, a w przypadku, gdy rodzinie dziecka nie został przydzielony asystent rodziny – we współpracy z podmiotem organizującym pracę z rodziną, planu pomocy dziecku;
- pomoc rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka w nawiązaniu wzajemnego kontaktu;
- zapewnianie rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka dostępu do specjalistycznej pomocy dla dzieci, w tym psychologicznej, reedukacyjnej i rehabilitacyjnej;

- zgłaszanie do ośrodków adopcyjnych informacji o dzieciach z uregulowaną sytuacją prawną, w celu poszukiwania dla nich rodzin przysposabiających;
- udzielanie wsparcia pełnoletnim wychowankom rodzinnych form pieczy zastępczej;
- przedstawianie corocznego sprawozdania z efektów pracy organizatorowi rodzinnej pieczy zastępczej (*Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy*, art. 77, pkt. 3).

Praca koordynatora z rodziną zastępczą prowadzona jest metodą indywidualnego przypadku poprzez systematyczne wizyty w środowisku; wykorzystywana jest: rozmowa wspierająca, poradnictwo, obserwacja relacji panujących w rodzinie, monitorowanie bieżącej sytuacji edukacyjnej, zdrowotnej, emocjonalnej dziecka oraz analiza dokumentów. Koordynator jest też osobą bezpośrednio odpowiedzialną za właściwą współpracę z takimi instytucjami, jak wszelkie ośrodki edukacyjne, przedszkola i szkoły, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, sądy rodzinne, zespoły kuratorskiej służby sądowej, placówki służby zdrowia, instytucje opiekuńczo-wychowawcze (np. ognisko wychowawcze, młodzieżowy ośrodek socjoterapeutyczny, specjalny ośrodek szkolno-wychowawczy czy schronisko dla nieletnich), komornik sądowy itd. Na drodze współpracy koordynator pozyskuje informacje, wspólnie projektuje zmiany w rodzinach.

Punkt 5 art. 77 wspomnianej ustawy czyni obowiązkiem koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej systematyczne podnoszenie swoich kwalifikacji w zakresie pracy z dziećmi lub rodziną, w szczególności przez udział w szkoleniach i samokształceniu. Proponowany zakres samokształcenia obejmuje teorię i praktykę metody Enneagramu. Możliwe jest zatem włączenie do zawodowej praktyki koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej metody Enneagramu, o ile metodę tę potraktuje się jako ułatwiającą koordynatorowi pracę z przypadkiem i o ile świadomy będzie jej ograniczeń.

Enneagram typów osobowości stanowi część tradycyjnego systemu nauczania, przekazywanego ustnie. Enneagram jest systemem zwartym, stosunkowo łatwym do zrozumienia, wykorzystującym bogatą wiedzę psychologiczną. System ten o wiele potężniej oddziałuje, jeżeli mamy do czynienia z żywą relacją, a nie opisem. Materiału tego nadal najłatwiej nauczyć się, uczestnicząc w spotkaniach.

Enneagram wykorzystywany jest do rozpoznawania typu osobowości, pomaga w radzeniu sobie z problemami przypisanymi danej osobowości, w rozumieniu innych typów osobowości, w kształtowaniu wyższych umiejętności ludzkich.

Praca z przypadkiem metodą Enneagramu możliwa jest w celu:

- zgromadzenia informacji w zakresie: dylematu psychologicznego (wady-zalety), tła rodzinnego, otoczenia „atrakcyjnego” i „nieatrakcyjnego” dla danego przypadku;
- dostrzeżenia i określenia problemu(ów) danego przypadku;
- zapoznania się z tym, co pomaga w rozwoju danego przypadku, a co dany przypadek powinien sobie uświadomić.

Jednakże należy dobitnie to podkreślić, że Enneagram posiada wady, z których powinien zdawać sobie sprawę koordynator rodzinnej pieczy zastępczej.

1. Enneagram nie jest doskonały – „Jest jednym z nielicznych systemów zajmujących się zachowaniem normalnym i wybitnie sprawnym niż patologią (...)” (Palmer 1992, s. 22). Koordynator rodzinnej pieczy zastępczej może nie zajmuje się bezpośrednio zjawiskami patologicznymi, niemniej jednak ma styczności z sytuacjami patologicznymi bądź sytuacjami, których źródłem są zjawiska patologiczne. Można by zatem powiedzieć, że wykorzystanie Enneagramu w pracy koordynatora jest nieuzasadnione. Gdy jednak tylko przyjmujemy, że Enneagram:

- może być punktem odniesienia w pracy koordynatora z przypadkiem, do którego oddziaływania koordynatora „przymierza się”;
- ma znaczenie regulacyjne, stanowiące gwarancję nadmiernego rozbudowania przedsięwziętych przez koordynatora ścieżek działań;
- pełni funkcję organizującą proces oddziaływań koordynatora;
- ma charakter koordynujący, wprowadzający ład i porządek w proces oddziaływań koordynatora;
- ma charakter prospektywny umożliwiający koordynatorowi twórcze modyfikacje planu pomocy dziecku,
- to okazuje się, że znajomość Enneagramu ułatwia działania koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej w jego pracy z przypadkiem. Pozwala mu na określenie typu osobowości dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej. Wiedza o reakcjach na sytuacje życiowe danego typu osobowości, korzystnych dla danego typu osobowości umiejętnościach oraz głównych zainteresowaniach jest drogowskazem w pracy koordynatora z przypadkiem.

2. Enneagram skłania do szufladkowania osobowości. Wiadome jest jednak, że nie ma tzw. „czystych” osobowości. „Chcemy każdego zaszufladkować, gdyż w ten sposób redukujemy napięcie związane z tym, co nieznanne, a także dlatego, że jako ludzie Zachodu mamy nieprzepartą skłonność do włączania informacji w ściśle określone kategorie, by móc czynić przewidywania oparte na związkach przyczynowo-skutkowych” (Palmer 1992, s. 22).

Odpowiedzialny koordynator zdaje sobie sprawę z tego faktu, co pozwala mu wszechstronnie spojrzeć na typ osobowości dziecka: uzupełnić dominujący typ osobowości dziecka elementami innych typów osobowości (na podstawie studium przypadku: rozpoznania sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej jednostki). W konsekwencji prowadzi to do wzbogacenia oferty pomocy dziecku, czyni ją trafniejszą, bardziej adekwatną, odpowiedniejszą do przypadku.

3. „Nie spotkałem jeszcze człowieka nie zainteresowanego problematyką osobowości, a w szczególności człowieka, który nie chciałby poznać bliżej własnej osobowości lub typu, do którego należy” (Tart 1992, s. 15). Z dużym prawdopodobieństwem należy uznać to stwierdzenie za prawdziwe. Rzecz w tym, że odnosi się ono do osób dorosłych, już w pewnym stopniu ukształtowanych, a także ciekawych siebie. Tymczasem koordynator działa na rzecz dziecka umieszczonego w rodzinie

zastępczej. Trudno wymagać od dzieci w wieku np. przedszkolnym, wczesnoszkolnym, aby stawiały sobie pytania: jaki jestem? Ograniczeniem enneagramu wydaje się zatem być jego stosowalność: uzależnienie od wieku dziecka, jego możliwości intelektualnych, a także poziomu rozwoju myślenia analityczno-krytycznego.

4. Enneagram osobowości wydaje się być szczególnie atrakcyjnym systemem, wykracza bowiem „(...) poza ramy zwykłego życia, omawiając przymioty egzystencjalne i duchowe znajdujące się w zasięgu ręki – o ile jesteśmy w stanie przechwycić na nowo podstawową energię życiową, inwestowaną w patologiczną obronę przez prawdziwą naturą (...)” (Tart 1992, s. 13). Enneagram dotyka zatem „wąskiego” obszaru ludzkiego bytu, ludzkiej natury. Koordynator rodzinnej pieczy zastępczej nie może więc zapominać o otoczeniu społeczno-wychowawczym dziecka, które w znaczący sposób warunkuje jego egzystencję, wpływa na jego kształtującą się osobowość.

5. „Gdy przyjrzałem się Enneagramowi z punktu widzenia psychologa znającego się na teoriach osobowości, oceniając go jako system teoretyczny, jako teorię osobowości, ocena wypadła bardzo dobrze. Była to niewątpliwie najbardziej złożona i rozbudowana ze znanych mi teorii. Złożoność ta była jednak sensowna, a nie mętna” (Tart 1992, s. 15). „Enneagram zajmie zasłużone miejsce w zachodniej myśli psychologicznej, dopiero gdy będzie potwierdzony bardzo starannymi badaniami” (Palmer 1992, s. 73). Dobitnie zatem należy podkreślić, iż koordynator może wykorzystać Enneagram w swojej pracy z przypadkiem jako wskazówkę.

Bibliografia

- Almaas A.H. (1986). *Essence. The Diamond Approach to Inner realization*. York Beach, ME: Samuel Weiser.
- Gebel T. (2017a). *Koordynator rodzinnej pieczy zastępczej i jego rola w systemie pieczy zastępczej*. „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, T. XXXVI, z. 3–2017, s. 225–232.
- Gebel T. (2017b). *Koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej wobec zawodowych zagrożeń*. Lublin-Polonia: „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, vol. XXX, nr 4, s. 259–268.
- Gnitecki J. (1999). *Wstęp do metodologii w badaniach naukowych*. Poznań: WNPTP.
- Olczak M. (2013). *EQ w zarządzaniu organizacją. Scenariusze zajęć dla studentów wydziałów organizacji i zarządzania*. „Zarządzanie i Edukacja”, nr 87 (marzec/kwiecień), s. 81–110.
- Olczak M. (2014). *Wypalenie zawodowe – ćwiczenia warsztatowe dla studentów wydziałów organizacji i zarządzania*. „Humanizacji pracy”, nr 4 (278) (XLVII), s. 189–204.
- Palmer H. (1992). *Enneagram*. Warszawa: Jacek Santorski & CO, Agencja Wydawnicza.
- Tart Ch.T. (1986). *Waking Up*. Boston: Shambhala.
- Tart Ch.T. (1992). *Przedmowa*. W: Palmer H. *Enneagram*. Warszawa: Jacek Santorski & CO, Agencja Wydawnicza.
- Walker K. (1996). *Gurdjieff. A Study of His Teaching*. London: Unwin Paperbacks.
- Webb J. (1980). *Sources of the System. The Harmonious Circle*. New York: G.P. Putnam's Sons.

ENNEAGRAM IN THE WORK OF A FAMILY FOSTER CARE COORDINATOR

Abstract: The foster care coordinator oversees the proper functioning of the foster family. Through visits to the social environment and contacts with representatives of the child's upbringing (ward) coordinator – in accordance with the idea of the method of individual cases – diagnoses the problems of the foster family and the child placed in it, draws up a child's help plan and works with chance.

With a view to increase the effectiveness of helping children and foster families in the implementation of their educational tasks towards minors and raising the level of child's (pupil's) awareness in dealing with their own problems, the method of individual cases (stage: work with case) was enriched with the ENNEAGRAM method.

Keywords: individual case method, work with case, ENNEAGRAM method, foster family, coordinator of family foster care.